

УДК: 336.225.6:364.35(477)
JEL Classification: H55, H75, G23, E62, J26
DOI 10.33111/EE.2025.55.GrechaninovF

Fedir Grechaninov
*PhD student, Department of finance
named after Viktor Fedosov,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

Гречанинов Федір Вікторович
*аспірант кафедри фінансів
імені Віктора Федосова,
Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана*

ORCID: 0009-0002-9750-6974

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ТА СТРУКТУРА ДОХОДІВ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

АНОТАЦІЯ. У статті досліджено структуру та динаміку доходів Пенсійного фонду України у 2014–2024 рр. Проаналізовано роль ЄСВ як основного джерела власних надходжень і трансфертів із державного бюджету у забезпеченні фінансової збалансованості Фонду. Визначено ключові коефіцієнти ефективності (покриття, самофінансування, бюджетного фінансування) та охарактеризовано їхню відповідність нормативним значенням. Показано, що формальна збалансованість бюджету ПФУ забезпечується переважно за рахунок бюджетних дотацій, тоді як рівень самофінансування залишається нижчим за міжнародні стандарти. Обґрунтовано необхідність реформування пенсійної системи України шляхом розширення бази нарахування ЄСВ, зниження рівня тінізації зайнятості, запровадження накопичувального рівня пенсійного страхування та оптимізації видаткової частини бюджету.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: Пенсійний фонд України, фінансова стійкість, доходи ПФУ, Єдиний соціальний внесок (ЄСВ), бюджетні трансферти, самофінансування, пенсійна реформа, соціальне страхування.

FINANCIAL SUSTAINABILITY AND REVENUE STRUCTURE OF THE PENSION FUND OF UKRAINE: TRENDS AND CHALLENGES

ANNOTATION. The article investigates the financial sustainability and revenue structure of the Pension Fund of Ukraine (PFU) under conditions of economic instability, demographic challenges, and the ongoing consequences of war. Particular attention is paid to the dynamics of own revenues and budgetary transfers, the role of the Unified Social Contribution (USC) as the core source of income, and the systemic risks associated with fiscal dependence on the state budget. Based on statistical analysis for 2014–2024, the study identifies the key trends in PFU revenues and expenditures, highlighting the predominance of state transfers in covering the deficit and the limited capacity of self-financing. The research em-

phasizes that despite the nominal growth of pension contributions, the effectiveness of resource mobilization remains constrained by a high level of labor market shadowing, declining official employment, and structural disproportions in the economy. The article outlines the macroeconomic and demographic factors influencing PFU performance, including migration flows, aging population, and war-time losses, which intensify the fiscal burden and reduce the flexibility of the pension system. Methodologically, the study applies comparative and statistical analysis to assess coverage, self-financing, and budget financing coefficients, which reveal the systemic dependence of the Fund on external support. The findings underline the need for strategic reforms aimed at expanding the USC base, reducing informal employment, introducing the funded pension tier, and optimizing expenditures through the revision of special pensions. The conclusions stress that ensuring long-term sustainability of the PFU requires a balanced combination of fiscal stability, institutional modernization, and compliance with international standards of pension autonomy and social protection.

KEY WORDS: Pension Fund of Ukraine, financial sustainability, PFU revenues, Unified Social Contribution (USC), budgetary transfers, self-financing, pension reform, social insurance.

Вступ. Пенсійний фонд України є ключовою інституцією соціального захисту, що забезпечує реалізацію конституційних прав громадян на пенсійне забезпечення. Його фінансова стійкість значною мірою залежить від структури доходів, співвідношення власних надходжень та трансфертів із державного бюджету.

В умовах повномасштабної війни, скорочення рівня офіційної зайнятості, зростання обсягів тіньових доходів, еміграційних процесів і трансформації вікової структури суспільства істотно посилюється фіскальне навантаження на Пенсійний фонд України. За таких обставин об'єктивне вивчення структури його доходів і видатків набуває ключового значення для ідентифікації системних ризиків та вироблення довгострокових напрямів пенсійної реформи. Як зазначає Баррі Фрідман, життєздатність демократичних режимів значною мірою визначається здатністю інституцій адекватно реагувати на суспільні очікування через інструменти бюджетної політики. [1]

Аналіз динаміки доходів та видатків ПФУ у 2014–2024 рр. дозволяє виявити ключові тенденції, оцінити рівень самофінансування та визначити чинники, що формують залежність від бюджетної підтримки.

Постановка завдання. Проблематика функціонування та формування системи пенсійного забезпечення в Україні є предметом широких наукових дискусій. Значний внесок у досліджен-

ня питань фінансової стійкості Пенсійного фонду України зробили як вітчизняні, так і зарубіжні науковці.

Так, Г. С. Лопушняк і О. М. Леонтенко здійснили порівняльний аналіз динаміки пенсійних виплат у різних категоріях пенсіонерів та доходів і видатків ПФУ, підкресливши системні проблеми дефіциту бюджету та необхідність впровадження другого (накопичувального) рівня пенсійної системи. Автори наголошують, що в Україні зберігається значна диференціація у рівнях пенсій, що формує соціальну напругу та посилює недовіру до державних інституцій. [2]

А. В. Марущак дослідив правовий статус ПФУ як позабюджетного цільового фонду, акцентуючи увагу на суперечностях між солідарною та накопичувальною моделями фінансування. Автор вказує, що солідарна система перестав відповідати викликам демографічного старіння, а впровадження накопичувального рівня пенсійного забезпечення в Україні неодноразово відкладалося [3].

О. Длухопольський і Ю. Рудик аналізують ризики функціонування пенсійної системи в умовах воєнного стану, відзначаючи загрозу зниження доходів ПФУ через падіння економічної активності та скорочення кількості платників ЄСВ. Автори наголошують, що посилення бюджетного фінансування у кризових умовах є необхідним, однак у довгостроковій перспективі це підвищує залежність ПФУ від державного бюджету [4].

Ю. Скулиш та В. Фатхутдінов увагу зосередили на емпіричному аналізі доходів та видатків ПФУ, зокрема на проблемах невчасної сплати ЄСВ, зростанні боргів з відшкодування витрат на пільгові пенсії та обмеженій базі нарахування внесків. Як пропозиції висунуто розширення бази ЄСВ, посилення відповідальності за ухилення від сплати внесків та оптимізацію видатків [5].

У публікації П. Фугело проаналізовано зарубіжний досвід організації багаторівневих пенсійних систем. Автор підкреслює важливість поєднання солідарного та накопичувального рівнів, розвитку приватного пенсійного забезпечення, а також удосконалення адміністрування пенсійних фондів як інституційних інвесторів [6].

Узагальнення цих досліджень дає підстави стверджувати, що вітчизняна пенсійна система перебуває у стані структурної нестійкості, зумовленої демографічними, економічними та інституційними чинниками. Незважаючи на значний доробок науковців, постійного дослідженнями потребують питання комплексного аналізу природи доходів ПФУ, їх структурних змін у динаміці та ефективності використання різних джерел у формуванні фінансової стійкості Фонду.

Метою статті є дослідження природи та структури доходів Пенсійного фонду України, виявлення тенденцій і диспропорцій у їх формуванні, а також розробка рекомендацій щодо підвищення фінансової стійкості ПФУ в умовах сучасних соціально-економічних викликів.

Результати. У науковому дискурсі фінансовий стан Пенсійного фонду України доцільно розглядати як індикатор інституційної спроможності держави реалізовувати соціально-економічну політику, зокрема у сфері забезпечення осіб похилого віку. Ефективність та стабільність функціонування пенсійної системи, заснованої на солідарному механізмі, безпосередньо пов'язані з рівнем економічного розвитку країни, особливостями демографічної структури населення та якістю функціонування ринку праці [3].

За концепцією фінансової збалансованості, стійкість Пенсійного фонду визначається пропорціями між його доходами та видатками [7; 8]. На дохідну частину бюджету фонду першочергово впливають чисельність економічно активного населення, рівень його зайнятості та обсяг фонду оплати праці, з якого сплачується єдиний соціальний внесок. У межах солідарної системи такі внески становлять основне джерело фінансування, що зумовлює прямий зв'язок між динамікою заробітної плати, рівнем зайнятості та дохідною базою Пенсійного фонду [9].

Важливим чинником у цьому контексті виступає макроекономічна динаміка, насамперед показники валового внутрішнього продукту. Згідно з постулатами кейнсіанської теорії обсяг виробництва і рівень споживання визначають масштаби зайнятості та доходів населення. Відтак, без забезпечення стабільного зростання ВВП неможливо досягти підвищення середнього рівня заробітної плати, а отже — і розширення фінансових надходжень до Пенсійного фонду [10].

Аналізуючи структуру доходів ПФУ, які формуються як за рахунок обов'язкових платежів, так і додаткових джерел, варто звернутися до наукових підходів Н. Ю. Пришви. Дослідниця акцентує увагу на парафіскалітетних платежах — обов'язкових фінансових відрахуваннях, що надходять на користь юридичних осіб приватного чи публічного права, уповноважених виконувати суспільно значущі функції.

За підходом Пришви, парафіскалітетам властиві кілька визначальних характеристик:

- 1) вони мають цільовий характер, оскільки спрямовуються на фінансування соціальних та економічних потреб, пов'язаних із забезпеченням публічного інтересу;

2) порівняно з податками, які не передбачають еквівалентної віддачі, парафіскалітетні внески мають ознаки компенсаційності, хоча не є повністю еквівалентними;

3) на відміну від неподаткових платежів (наприклад, плати за адміністративні послуги), у випадку парафіскалітетів органи державної влади або місцевого самоврядування не виступають безпосередніми сторонами у правовідносинах — ці функції реалізуються інституціями, що виконують покладені державою соціально-економічні завдання;

4) їхня назва закріплюється у законодавчих актах, тоді як порядок справляння визначається нормативно-правовими актами підзаконного рівня [11].

Цей підхід дозволяє ширше інтерпретувати структуру доходів Пенсійного фонду України, визначену у ст. 72 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 № 1058-IV.

Механізм справляння зборів, коло платників та напрями використання коштів врегульовані Законом України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26.06.1997 № 400/97-ВР. У ньому закріплено як обов'язковість сплати зборів для окремих категорій платників, так і порядок їх зарахування та розподілу у системі пенсійного забезпечення.

Ключовим джерелом наповнення бюджету Пенсійного фонду залишаються обов'язкові збори, що справляються з визначених законом категорій суб'єктів. Відповідно до ст. 1 зазначеного закону, платниками збору визнаються як фізичні, так і юридичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність або набувають у власність окремі види майна [12].

Залучення широкого кола суб'єктів до системи зборів забезпечує багатоканальність доходів Пенсійного фонду, що є необхідною умовою підтримання стабільності пенсійної системи. До того ж законодавством передбачено диференційовані ставки зборів залежно від категорій платників, що дозволяє оптимізувати фіскальне навантаження з урахуванням економічної поведінки окремих груп [12].

Упродовж останнього десятиліття спостерігається суттєве зростання обсягів фінансування Пенсійного фонду: сукупні доходи, включаючи власні надходження та бюджетні трансфerti, збільшилися з 245,2 млрд грн у 2014 р. до 860,7 млрд грн у 2024 р., тобто майже у 3,5 раза. Власні доходи разом із залишками на початок року зросли з 168,3 млрд грн до 571,5 млрд грн, що майже у 3,4 раза перевищує початковий показник (табл. 1).

Таблиця 1

ДИНАМІКА ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ ПФУ У 2014–2024 рр., млрд грн

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Усього власні доходи ПФУ з урахуванням залишків	168,3	171,7	112,6	159,8	203,9	241,9	282,0	335,1	403,9	495,7	571,5
у т.ч. за рахунок ЄСВ	159,5	165,4	107,1	154,3	196,9	236,3	254,5	301,4	375,4	428,5	497,8
Кошти з ДБУ	75,8	94,8	142,6	133,5	150,1	181,8	180,8	174,8	209,3	249,8	248,2
Усього доходи	245,2	266,5	266,5	293,3	354,0	435,0	466,3	512,8	620,4	780,1	860,7
Видатки на пенсійне забезпечення	243,4	265,7	253,4	291,5	358,6	424,6	475,7	518,0	582,9	673,8	780,4
за рахунок власних доходів	192,4	210,8	202,1	226,7	259,2	303,1	329,5	367,2	403,5	450,6	533,7
у т.ч. пенсійне забезпечення осіб, пенсію яким призначено відповідно до ЗУ «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»	182,0	199,3	190,6	213,3	244,7	282,5	312,0	350,1	385,3	437,8	477,2
за рахунок коштів Державного бюджету України	51,0	54,9	51,3	64,8	99,4	121,5	146,2	150,8	179,4	223,2	246,8
Усього видатків	243,5	265,7	253,4	291,5	359,0	435,9	479,3	520,9	590,1	746,3	854,5
Перевищення видатків над власними надходженнями	75,2	94,0	140,8	131,7	155,1	194,0	197,3	185,8	186,2	250,6	283,0
Питома вага власних надходжень, %	69	64	42	54	58	56	60	65	65	64	66
Питома вага надходжень з державного бюджету, %	31	36	54	46	42	42	39	34	34	32	29

Джерело: побудовано за Пенсійного фонду України [13].

Упродовж 2020–2024 рр. простежується позитивна динаміка у структурі доходів Пенсійного фонду України: частка власних надходжень зросла з 60 % у 2020 р. до 66 % у 2024 р., тоді як залежність від бюджетних трансфертів зменшилася з 39 до 29 %.

Фінансова стійкість ПФУ визначається пропорціями його доходів, які формуються переважно за рахунок двох ключових джерел:

1) **власних надходжень**, основу яких становлять платежі єдиного соціального внеску (ЄСВ);

2) **трансфертів із Державного бюджету України**, що охоплюють як дотації на покриття дефіциту, так і субвенції, спрямовані на фінансування пенсійних виплат, не забезпечених внесками.

Статистичні дані підтверджують збереження значної питомої ваги бюджетних коштів у структурі доходів Фонду протягом останніх років. Так, у 2024 р. обсяг доходів ПФУ становив 860,7 млрд грн, з яких власні надходження досягли 571,5 млрд грн (66 %), а трансферти з державного бюджету – 248,2 млрд грн (29 %) (рис. 1).

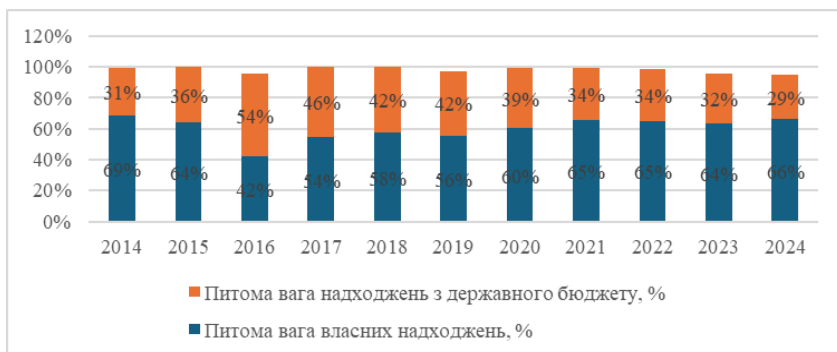

Рис. 1. Питома вага власних доходів та надходжень від ДБУ в доходах ПФУ, %

Джерело: побудовано за даними Пенсійного фонду України [13].

Отже, майже кожна друга гривня доходів Фонду має бюджетне походження, що вказує на стійку нестачу власних фінансових ресурсів пенсійної системи, спричинену як демографічними тенденціями, так і структурними дисбалансами. Попри відносно помірне зростання ЄСВ у номінальному вимірі, частка власних доходів демонструє поступальну тенденцію до збільшення (з 58 % у 2018 р. до 66 % у 2024 р.). Основними чинниками цього процесу є:

- зростання соціальних зобов’язань держави перед окремими категоріями пенсіонерів, пенсійне забезпечення яких фінансується безпосередньо з бюджету;
- інфляційне зростання фонду оплати праці, що відображається у підвищенні мінімальної заробітної плати та, відповідно, бази нарахування ЄСВ;
- розширення обсягів бюджетних дотацій: зокрема, у 2023 р. їх надходження сягнули 249,9 млрд грн, що становило 32 % загальної суми доходів Фонду, підтверджуючи його високу фіскальну залежність від державного бюджету.

З огляду на показники результативності, наведені дані можуть бути додатково інтерпретовані крізь призму ефективності функціонування пенсійної системи (табл. 2).

Таблиця 2

ХАРАКТЕРИСТИКА КОЕФІЦІЄНТІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ДОХОДІВ ПФУ

Показник	Економічний зміст	Нормативне значення	Інтерпретація для ПФУ у 2014–2024 рр.
Коефіцієнт покриття	Відношення доходів до видатків ПФУ. Показує збалансованість фінансових потоків	=1	Коливається в межах 0,97–1,05. У більшості років баланс формально досягнутий. Невеликі дефіцити (2020–2021) та профіцити (2022–2023) зумовлені коливаннями економічної активності та бюджетною підтримкою
Коефіцієнт самофінансування	Частка власних надходжень (ЄСВ та інші внески) у загальних доходах. Відображає рівень фінансової самодостатності	>0,8	У жодному році не досяг нормативу (0,42–0,69). Найнижчі значення – у 2016–2017 рр., що пов’язано зі зменшенням ставки ЄСВ та звуженням бази його нарахування
Коефіцієнт бюджетного фінансування	Частка дотацій з державного бюджету у доходах ПФУ. Показує залежність від бюджетної підтримки	<0,2	Постійно перевищує норматив (0,29–0,54). Найвищі значення у 2016–2017 рр. (до 54 % доходів – за рахунок бюджету). У 2024 р. зниження до 0,29, але залежність залишається високою

Джерело: розроблено автором.

Аналіз динаміки коефіцієнтів покриття, самофінансування та бюджетного фінансування у 2014–2024 рр. засвідчує, що формальна збалансованість доходів і видатків Пенсійного фонду України підтримувалася переважно за рахунок масштабних трансфертів з державного бюджету, а не завдяки високій ефективності акумулювання власних ресурсів. Коефіцієнт покриття у більшості років перебував на рівні, наближеному до нормативного ($=1$), що вказує на здатність Фонду забезпечувати виконання поточних зобов'язань. Водночас показник самофінансування жодного разу не перевищив критичного значення ($>0,8$), залишаючись у межах $0,42\text{--}0,69$. Це свідчить про недостатню результативність мобілізації страхових внесків та істотну залежність від зовнішніх джерел фінансування. При цьому коефіцієнт бюджетного фінансування стабільно перевищував нормативне значення ($<0,2$), досягаючи у пікові роки рівня $0,54$, що підтверджує системну дотаційність пенсійної моделі. Така структура доходів створює ризики довгострокової фінансової стійкості ПФУ в умовах макроекономічної нестабільності та бюджетних обмежень, знижує здатність до гнучкого реагування на демографічні виклики та посилює вразливість до зовнішніх шоків. Для підвищення фінансової автономності пенсійної системи необхідним є зростання рівня самофінансування шляхом розширення бази справляння ЄСВ, удосконалення адміністрування внесків і запровадження накопичувальних елементів [6].

Важливим напрямом є також розширення кола платників ЄСВ, зокрема за рахунок цифровізації адміністрування та інтеграції інформаційних систем Державної податкової служби та ПФУ. Єдиний соціальний внесок виступає ключовим джерелом доходів Пенсійного фонду як у структурному, так і в абсолютному вимірі, забезпечуючи стабільний потік обов'язкових платежів на фінансування солідарної системи (рис. 2).

У 2021 р. обсяг надходжень від ЄСВ становив 301,4 млрд грн, у 2022 р. – 375,4 млрд грн, а у 2024 р. – 497,8 млрд грн. Його частка в загальному обсязі доходів коливалася на рівні близько 65 %, формуючи понад 90 % власних надходжень Фонду.

Фіскальна стабільність надходжень ЄСВ забезпечується завдяки законодавчо закріпленому механізму, що прив'язаний до офіційної заробітної плати та охоплює як найманих працівників, так і фізичних осіб-підприємців. Основна частка платежів припадає на роботодавців, які сплачують 22 % від фонду оплати праці. Водночас ефективність ЄСВ як інструменту наповнення ПФУ значною мірою визначається станом легального ринку праці. За

оцінками Світового банку, рівень тінізації зайнятості у 2022–2023 рр. перевищував 20 %, що суттєво обмежувало потенціал доходів Фонду. Це пояснює ситуацію, коли навіть за умов номінального зростання заробітних плат фактичні надходження на одного застрахованого залишалися незмінними або знижувалися.

Рис. 2. ЄСВ у власних доходах ПФУ, млрд грн, %

Джерело: побудовано за даними Пенсійного фонду України [13].

Крім того, державні антикризові заходи у період війни – зокрема податкові пільги для ФОПів та малого бізнесу – тимчасово зменшили фіскальний потенціал ЄСВ. У 2022–2023 рр. певні категорії платників були повністю звільнені від сплати внесків за період, коли здійснення господарської діяльності у зоні бойових дій було неможливим.

У стратегічній перспективі ключовим викликом залишається пошук балансу між фіскальним навантаженням на бізнес і потребами пенсійної системи. Надмірний тиск у вигляді високих ставок ЄСВ стимулює ухилення від сплати, тоді як їх зниження загрожує дефіцитом Фонду. Вирішення цього протиріччя вимагає підвищення добровільної участі у сплаті внесків, розвитку цифрових сервісів для самозайнятих осіб та заходів із детінізації зайнятості.

Отже, ЄСВ залишається базовим інструментом фіскальної стабільності ПФУ, однак його ефективність зумовлюється не лише економічною динамікою, а й реформами у сфері ринку праці, адміністрування та платіжної дисципліни [4]. Подальший розвиток пенсійної системи вимагає посилення принципу самофінан-

сування, зменшення залежності від дотацій, удосконалення структури страхових внесків та боротьби з тіньовою економікою.

Висока частка трансфертів у доходах ПФУ свідчить про порушення принципу автономності пенсійного страхування, що суперечить стандартам МОП та Світового банку, які наголошують на пріоритеті самофінансованих моделей. Крім того, збільшення бюджетних дотацій формує додаткове навантаження на державні фінанси: у 2023 р. трансферти на потреби ПФУ становили майже 20% сукупних видатків бюджету, обмежуючи фінансування інших важливих сфер – освіти, охорони здоров'я та оборони.

Загальний обсяг видатків Фонду зріс з 243,4 млрд грн у 2014 р. до 780,4 млрд грн у 2024 р., тоді як сукупні витрати, включно з іншими статтями, досягли 854,5 млрд грн, що у 3,5 раза перевищує рівень 2014 р. (рис. 3).

Рис. 3. Видатки на пенсійне забезпечення, млрд грн

Джерело: побудовано за даними Пенсійного фонду України [13].

У структурі видатків Пенсійного фонду України простежується стає зростання частки, профінансованої за рахунок власних надходжень: від 192,4 млрд грн у 2014 р. до 533,7 млрд грн у 2024 р. Водночас істотно збільшується обсяг витрат на виплату пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» — з 182,0 млрд грн у 2014 р. до 477,2 млрд грн у 2024 р.

Протягом аналізованого періоду державний бюджет залишався ключовим інструментом покриття дефіциту ПФУ: обсяги трансфертів зросли з 75,8 млрд грн у 2014 р. до 248,2 млрд грн у 2024 р. Це свідчить про намагання держави зменшити залежність фонду від зовнішньої підтримки, проте фіскальна дотаційність зберігається. Загальний обсяг видатків ПФУ зріс із 479,3 млрд грн у 2020 р. до 854,5 млрд грн у 2024 р., тобто на 375,2 млрд грн. Основними чинниками такого приросту стали:

- щорічна індексація пенсій (згідно із законодавчими нормами), яка, зокрема у 2023 році, охопила понад 10 млн осіб;
- розширення контингенту пенсіонерів унаслідок воєнних втрат, що зумовило збільшення призначень у зв'язку з втратою годувальника;
- адміністративні рішення щодо підвищення пенсій окремим соціально чутливим категоріям (військовослужбовцям, ліквідаторам аварії на ЧАЕС тощо).

У 2020–2024 рр. співвідношення доходів і видатків залишалося відносно збалансованим: Пенсійний фонд забезпечував своєчасні та повні виплати, проте виключно за умови значних бюджетних дотацій. Формування видаткової частини бюджету здійснювалося в межах програмно-цільового підходу, що забезпечує прозорість, обґрунтованість та відповідність державним пріоритетам соціальної політики.

Соціальна держава покликана гарантувати гідний рівень життя громадянам, які через об'єктивні обставини втратили працездатність. Відтак пенсійна система виконує функцію не лише фінансової підтримки, а й механізму соціальної справедливості та забезпечення гідного старіння. Аналогічні виклики постають перед пенсійними фондами в усьому світі, які в умовах старіння населення мають забезпечувати стабільні й адекватні виплати своїм учасникам.

В Україні, за принципами солідарної системи, щорічно встановлюється мінімальний розмір пенсії. На 1 січня 2025 р. він становив 2361 грн, що відповідає прожитковому мінімуму. Однак висока інфляція та зростання вартості базових товарів і послуг знижують реальну купівельну спроможність цього показника.

Аналіз динаміки чисельності пенсіонерів і середнього розміру виплат (табл. 2) демонструє кілька ключових тенденцій:

1. Скорочення кількості пенсіонерів за віком: у 2019–2024 рр. чисельність зменшилася з 8,69 млн до 7,71 млн осіб. Це зумовлено підвищенням пенсійного віку, вимог до страхового стажу, демографічними втратами внаслідок пандемії та війни.

Таблиця 2

**РОЗПОДІЛ ПЕНСІОНЕРІВ ЗА ВИДАМИ І РОЗМІРАМИ ПРИЗНАЧЕНИХ ПЕНСІЙ,
КРІМ ПЕНСІОНЕРІВ З ЧИСЛА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ОСІБ**

Розподіл за видами пенсій	на 01.01.2019		на 01.01.2020		на 01.01.2021		на 01.01.2022		на 01.01.2023		на 01.01.2024	
	чисель- ність, осіб	середній розмір пенсій, грн	чисель- ність, осіб	середній розмір пенсій, грн	чисель- ність, осіб	середній розмір пенсій, грн	чисель- ність, осіб	середній розмір пенсій, грн	чисель- ність, осіб	середній розмір пенсій, грн	чисель- ність, осіб	середній розмір пенсій, грн
за віком	8 693 013	2 648,24	8 534 558	3 064,77	8 330 485	3 538,97	8 051 951	3 944,81	7 916 113	4 522,98	7 705 735	5 247,94
по інвалідності	1 370 249	1 994,94	1 405 704	2 480,41	1 426 553	2 679,45	1 436 847	3 033,70	1 439 783	3 495,31	1 474 997	4 030,92
у зв'язку з втратою году- вальника	536 132	2 254,57	539 097	2 699,70	53 184	3 012,50	529 553	3 384,39	517 891	3 966,43	510 177	4 507,42
за вислугу років	229 732	2 476,92	220 594	2 841,74	214 304	3 205,53	205 973	3 682,29	196 481	4 205,79	183 466	4 769,53
соціальні пенсії	84 027	1 499,59	77 632	1 644,25	72 843	1 786,06	68 284	1 955,65	63 921	2 140,03	59 269	2 451,45

Джерело: побудовано автором за даними [16].

2. **Зростання середніх розмірів пенсій:** у всіх категоріях простежується стабільна позитивна динаміка. Найбільш суттєве зростання відбулося у категоріях «За віком» (з 2648,24 грн у 2019 р. до 5247,94 грн у 2024 р.) і «За вислугу років» (з 2476,92 грн до 4769,53 грн). Водночас темпи зростання пенсій не завжди відповідають інфляційним процесам.

3. **Відносна стабільність чисельності у категоріях «По інвалідності» та «У зв'язку з втратою годувальника»:** кількість отримувачів скоротилася незначно, проте середні виплати майже подвоїлися за п'ять років.

4. **Найнижчі виплати — соціальні пенсії:** попри їхнє зростання з 1499,59 грн до 2451,45 грн у 2019–2024 рр., ця категорія залишається найбільш уразливою, оскільки стосується осіб без достатнього страхового стажу, що часто перебувають за межею бідності.

Попри позитивну динаміку номінального зростання пенсійних виплат, ефективність функціонування пенсійної системи України залишається обмеженою під впливом структурних диспропорцій, демографічних тенденцій та економічних викликів. Подальший розвиток пенсійної політики потребує врахування не лише бюджетних обмежень, а й принципів соціальної справедливості, диференційованого підходу до різних категорій пенсіонерів та обов'язкової індексації виплат відповідно до фактичних темпів зростання вартості життя.

Висновки. Пенсійний фонд України виступає ключовим індикатором соціально-економічних пріоритетів державної політики. Його фінансова стабільність безпосередньо залежить від макроекономічних параметрів, демографічних зрушень та стану ринку праці. В умовах скорочення частки офіційної зайнятості, старіння населення, воєнних втрат та інтенсифікації міграційних процесів фінансова спроможність фонду перебуває під значним тиском.

Хронічна залежність ПФУ від бюджетних трансфертів зберігалася протягом усього аналізованого періоду, незважаючи на певне зростання обсягу власних надходжень. Коефіцієнт самофінансування у 2014–2024 рр. жодного разу не досяг нормативного рівня ($>0,8$), залишаючись у діапазоні 0,42–0,69, тоді як показник бюджетного фінансування систематично перевищував критичне значення ($<0,2$), у пікові роки сягав 0,54. Це підтверджує недостатню мобілізацію страхових внесків і високу фіскальну залежність пенсійної системи.

Єдиний соціальний внесок продовжує виконувати роль основного джерела доходів ПФУ, формуючи близько 90% власних на-

дходжень і близько двох третин сукупних ресурсів. Водночас його фіскальна результативність обмежується високим рівнем тінізації ринку праці (понад 20 %) і дією пільгових режимів оподаткування для бізнесу і самозайнятих осіб. Така ситуація знижує потенціал надходжень та підвищує ризики дефіцитності системи.

Динаміка видаткової частини бюджету ПФУ свідчить про істотне зростання соціальних зобов'язань держави та наявність структурних диспропорцій. У 2014–2024 рр. обсяг видатків на пенсійне забезпечення зріс більш ніж утричі, причому значна їхня частка покривалася коштом державного бюджету. Ключовими чинниками зростання стали індексація пенсій, розширення кола отримувачів унаслідок воєнних втрат та адміністративне підвищення виплат окремим категоріям громадян.

Скорочення чисельності пенсіонерів (на 3 млн осіб упродовж останнього десятиріччя) має суперечливі наслідки: з одного боку, воно зменшує навантаження на бюджет фонду, з другого — змушує охоплення населення соціальним захистом через підвищення пенсійного віку, посилення вимог до страхового стажу та демографічні втрати, спричинені пандемією й війною.

Наявна модель фінансування ПФУ не відповідає міжнародним стандартам автономності пенсійних систем, визначеним МОП і Світовим банком, відповідно до яких домінуючу частку мають становити власні ресурси. В Україні навіть у 2024 р. близько третини доходів фонду забезпечувалися за рахунок державних трансфертів, що підтримує високий рівень фіскальної залежності.

Стратегічне реформування пенсійної системи має бути спрямоване на розширення бази нарахування ЄСВ та зниження рівня тінізації зайнятості, впровадження накопичувального рівня пенсійного страхування, подальшу цифровізацію процесів адміністрування й інтеграцію інформаційних баз, створення економічних стимулів для добровільної участі у сплаті внесків, а також оптимізацію видаткової частини шляхом перегляду спеціальних пенсій. Комплексна реалізація зазначених заходів є необхідною передумовою підвищення фінансової стійкості та самодостатності пенсійної системи України в довгостроковій перспективі.

Література

1. Friedman B. *The Moral Consequences of Economic Growth*. Vintage Books. 2010.

2. Лопушняк Г. С., Леонтенко О. М. Пенсійне забезпечення в Україні: аналіз стану в умовах світових інтеграційних процесів. *Актуальні проблеми економіки*. 2020. № 7–8 (229). С. 105–115. DOI: 10.32752/1993-6788-2020-1-229-105-115.

3. Марущак А. В. Діяльність Пенсійного фонду України як позабюджетного цільового фонду у контексті реформувань пенсійної системи. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 6. С. 55–61. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i6.299>.

4. Длухопольський О., Рудик Ю. Сучасний стан та виклики функціонування пенсійної системи України в умовах воєнного стану. *Соціально-економічний розвиток регіонів*. 2023. С. 72–81.

5. Скулиш Ю., Фатхутдінов В. Аналіз динаміки доходів і видатків пенсійного фонду України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 2. С. 59–61.

6. Фугело П. Зарубіжний досвід побудови пенсійних систем та перспективи його застосування в Україні. *Бізнес-Інформ*. 2024. № 12. С. 55–57.

7. Stiglitz J. E. *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy*. W. W. Norton & Company. 2010

8. Barr, N., & Diamond, P. *The economics of pensions*. *Oxford Review of Economic Policy*. 2006. № 22(1), p.15–39. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxrep/grj001>

9. World Bank. *The Future of Social Protection in Aging Societies: Progress, Challenges, and Priorities*. Washington, DC: World Bank. 2022. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37144>

10. Samuelson P. A., Nordhaus W. D. *Economics* (19th ed.). McGraw-Hill Education. 2010.

11. Пришва Н.Ю. Дискусійні питання щодо правового регулювання неподаткових обов'язкових платежів до позабюджетних фондів коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 156–161.

12. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 26.06.1997 № 400/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/400/97-%D0%B2%D1%80>.

13. Звіти про виконання бюджету Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/od/category/byudzhet/zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny/>

14. Романовська Ю. Реформування пенсійного забезпечення в Україні. *Scientia fructuosa*. 2024. №5 .с.34-47 DOI: 10.31617/1.2024(157)03 .

15. Agnese Paolo, De Masi Francesco, Porretta Pasqualina, Santoboni, Fabrizio. Sustainable or not sustainable pension fund: This is the question. The case of environmental social governance policies in the Italian pension system. *Socio-Economic Planning Sciences*. 2024. № (94). DOI: <https://doi.org/10.1016/j.seps.2024.101954>

16. Звіти про роботу 2019-2024. Пенсійний фонд України URL: <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/>

References

1. Friedman, B. (2010). *The moral consequences of economic growth*. Vintage Books.
2. Lopushniak, H. S., & Leontenko, O. M. (2020). Pensiine zabezpechennia v Ukraini: analiz stanu v umovakh svitovykh intehratsiinykh protsesiv [Pension provision in Ukraine: Analysis of the state in the context of global integration processes]. *Aktualni problemy ekonomiky (Actual Problems of Economics)*, 7–8(229), 105–115. <https://doi.org/10.32752/1993-6788-2020-1-229-105-115> [in Ukrainian].
3. Marushchak, A. V. (2021). Diialnist Pensiinoho fondu Ukrainy yak pozabiudzhethnoho tsilovoho fondu u konteksti reformuvan pensiinoi systemy [Activities of the Pension Fund of Ukraine as an extra-budgetary targeted fund in the context of pension system reform]. *Juris Europensis Scientia*, 6, 55–61. <https://doi.org/10.32837/chern.v0i6.299> [in Ukrainian].
4. Dluhopolskyi, O., & Rudyk, Yu. (2023). Suchasnyi stan ta vyklyky funktsionuvannia pensiinoi systemy Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Current state and challenges of the pension system of Ukraine under martial law]. *Sotsialno-ekonomichniy rozvytok rehioniv (Socio-Economic Development of Regions)*, 72–81 [in Ukrainian].
5. Skulysh, Yu., & Fathutdinov, V. (2022). Analiz dynamiky dokhodiv i vydatkiv Pensiinoho fondu Ukrainy [Analysis of the dynamics of revenues and expenditures of the Pension Fund of Ukraine]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky (Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice)*, 2, 59–61 [in Ukrainian].
6. Fuhelo, P. (2024). Zarubizhnyi dosvid pobudovy pensiinykh system ta perspektyvy yoho zastosuvannia v Ukraini [Foreign experience in building pension systems and prospects for its application in Ukraine]. *Biznes-Inform (Business Inform)*, 12, 55–57 [in Ukrainian].
7. Stiglitz, J. E. (2010). *Freefall: America, free markets, and the sinking of the world economy*. W. W. Norton & Company.
8. Barr, N., & Diamond, P. (2006). The economics of pensions. *Oxford Review of Economic Policy*, 22(1), 15–39. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grj001>
9. World Bank. (2022). *The future of social protection in aging societies: Progress, challenges, and priorities*. World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37144>
10. Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2010). *Economics* (19th ed.). McGraw-Hill Education.
11. Pryshva, N. Yu. (2021). Dyskusiini pytannia shchodo pravovoho rehuliuвання nepodatkovykh oboviazkovykh platezhiv do pozabiudzhethnykh fondiv koshtiv [Debatable issues regarding the legal regulation of non-tax mandatory payments to extra-budgetary funds]. *Pidpriiemnytstvo, hospodarstvo i pravo (Entrepreneurship, Economy and Law)*, 5, 156–161 [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrainy "Pro zbir na oboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia" vid 26.06.1997 No 400/97-VR [Law of Ukraine "On the

collection of compulsory state pension insurance” of 26.06.1997 No. 400/97-VR]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/400/97-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

13. Pensiyni fond Ukrainy. (n.d.). Zvity pro vykonannia biudzhetu Pensiinoho fondu Ukrainy [Reports on the implementation of the Pension Fund of Ukraine budget]. <https://www.pfu.gov.ua/od/category/byudzheth/zvity-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrayiny/> [in Ukrainian].

14. Romanovska, Yu. (2024). Reformuvannia pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [Reforming pension provision in Ukraine]. *Scientia fructuosa*, 5, 34–47. [https://doi.org/10.31617/1.2024\(157\)03](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)03) [in Ukrainian].

15. Agnese, P., De Masi, F., Porretta, P., & Santoboni, F. (2024). Sustainable or not sustainable pension fund: This is the question. The case of environmental social governance policies in the Italian pension system. *Socio-Economic Planning Sciences*, 94. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2024.101954>

16. Pensiyni fond Ukrainy. (2019–2024). Zvity pro robotu [Reports on activities 2019–2024]. <https://www.pfu.gov.ua/diyalnist/zvity-pro-robotu/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.10.2025.

УДК 338.43:658.012.2:005.21

JEL Classification Q12; M11; O33; L25; M15

DOI 10.33111/EE.2025.55.TuhaiV

Vadym Tuhai

PhD student

Institution of Higher Education

"International Scientific

and Technical University named

after Academician Yuriy Bugay"

Тугай Вадим Сергійович

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,

ЗВО «Міжнародний науково-технічний університет

імені академіка Юрія Бугая»

ORCID: 0009-0001-7041-2305

ДИНАМІЧНІ ЗДІБНОСТІ ЯК ОСНОВА АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

АНОТАЦІЯ. Стаття пропонує прикладну рамку адаптивного управління аграрними підприємствами, у центрі якої – динамічні здібності як відтворювані організаційні рутини. Показано, як ланцюг «відчуття змін → інтерпретація → захоплення можливостей → переконфігурування» може бути інституціоналізований через мікрооснови організації: стандарти операцій (SOP/SLA), розмежовані права на рішення (RACI), короткі післядієві огляди